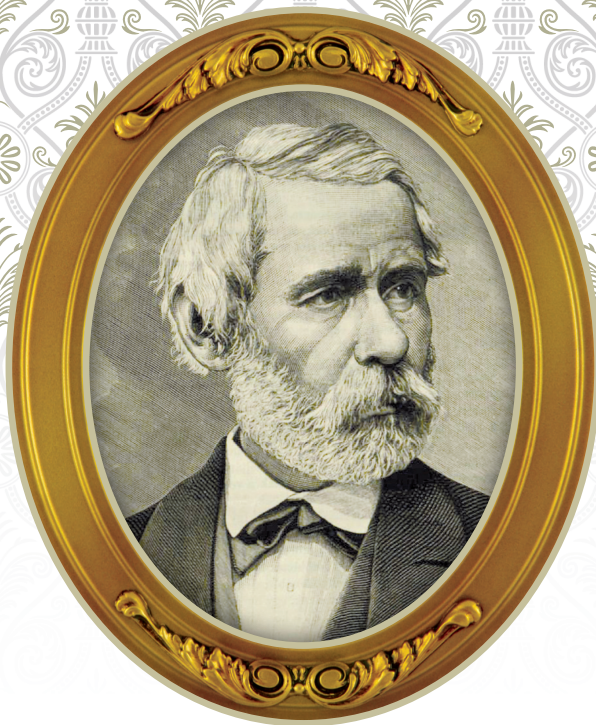

A tölgyek alatt

ARANY JÁNOS életregénye

*finis
selection*

Cselenyák Imre

C S E L E N Y Á K I M R E

A tölgyek alatt

ARANY JÁNOS életregénye
II.

Arany János születésének 200. évfordulójára

Első kiadás

Könyvmolyképző Kiadó, Szeged, 2019

MÁSODIK RÉSZ

A regényben szereplő valamennyi személy valós.

I.

SZENDREY JÚLIÁT UNTATJA A SZALONTAI ÉLET, jött rá Arany a mennyi apró súrlódás után.

Hiába tettek meg érte és gyermekéért mindent, átengedve nekik a legnagyobb szobát, kiszolgálva a legfinomabb ételekkel – már amihez ezekben az ínséges időkben hozzájuthattak –, Petőfiné melankolikus volt és gyakorta barátságtalan. A költővel még csak-csak szót értett, hanem a ház asszonyának habitusa mintha idegesítette volna. Aranyné egyszerűsége, gyakorlatias természete, zavart kedvessége, esetlen előzékenysége sehogy se volt ínyére az előkelő hölgynek.

Aranyné egy ízben kihallgatta Júlia és a dajka beszélgetését. Érezte ugyan, hogy nem illik, de kézenfekvő volt a helyzet, hiszen résnyire nyitva maradt a szoba ajtaja. Csupán pár pillanatig kellett visszafognia lélegzetét.

– Nem tudom, mit akar az én Sándorom ezzel a vitézkedéssel.

– Lelkesednek érte a közkatonák, nagyságos asszonyom.

– Tartok tőle, hogy túlságosan is. És ez neki imponál. Itt a kicsi fia, ezt kéne babusgatnia, ahelyett, hogy hős akarna lenni. Legutóbbi levelében azt írja, Bem őrnagyi rangot ajánlott meg számára. Nem elég neki, hogy a nemzet forradalmi költője, még a nemzet katonája is kíván lenni.

Julianna ezt soha nem árulta el urának. Innentől kezdve azonban titkon fürkészte Petőfinét: szereti ez egyáltalán a férjét? Vajon mit rejt fehér, ráncatlan, gyermeki homloka?

Némi idő elteltével Júlia kezdett eljárogatni a patikába, ahol bárátnőre akadt a patikáriusnő személyében, akivel jól összehajló, mondhatni, egy srófra járt az agyuk. Sokszor órákig elidőzött a medicinaházban, amit a városka népe a szájára is vett: ez a két boszorka állandóan forral valamit, bizonyára rosszban sántikálnak.

Közben mindenfelől szivárogtak a hírek Szalontára. A Debrecenben székelő ideiglenes kormány egyre bizakodóbban tekintett a jövő elé, mert a magyar seregek az országban és az erdélyi frontokon kezdték átvenni az irányítást. Talán nem volt igaza Wesselényinek, a vak óriásnak, amikor elhagyta hazáját.

Tavaly decemberben történt, hogy Binder osztrák százados dragonyosaival meg több ezer román felkelővel kirabolta és felégette az erdélyi báró, a híres *árvízi hajós* zsibói kastélyát. Hasonló sorsra jutott birtokszomszédja, Jósika Miklós, országos hírű regényíró szurdoki kúriája is. Hanem amíg Jósika még reménykedett, s Debrecenben Kossuth mellett szerkesztette a *Közlönyt*, addig Wesselényi Gräfenbergbe menekült feleségével és két kisfiával. Ez némiképp elgondolkodtatta Aranyt: vajon megérezte volna hazája vesztét a világtalan ember, a hírhedt fenegyerek? Volt már benne tapasztalata, hogy aki befelé lát, az nagyobb képzelőerővel bír, erősebben érzi fátumát.

A napok múlásával a jegyzői ház urát és asszonyát egyre erősebb kétségek gyötörték. Tartalékaikat szinte teljesen föléltek; Arany már jó ideje nem kapott fizetést, sőt egy kaszálóját és legelő barmait lefoglalták, mert neki is ki kellett vennie részét a város adósságainak törlesztéséből. Ebbe a költő kis híján belebetegedett, és ismét elővették

rettenetes víziói. Ha nem az ellenséges katonák, akkor az éhség, az anarchia fogja megpecsételni sorsukat!

Már kis híján összeroppant, amikor megérkezett Petőfi április 21-én keltezett levele:

Kedves barátom, tegnap és tegnapelőtt a feleségemnek írtam; kérd meg őt szépen nem az én nevemben, hanem a tiedben, hogy bocsássa meg, hogy a harmadnapi alkalmat a tenéked való írásra használom; már csak veled is óhajtok szóba állani. De nem ez a fő dolog, hanem az, hogy elkezdtem a levelet s nem tudom, mit írjak. Egypár nap óta tökéletes szélcsend van a háború tengerén, s mi ülünk és unatkozunk. Be kell itt várjunk seregünknek egy és nagy részét, csak miután egyesültünk, fogunk ismét verekedni, ha ugyan lesz kivel, mert az ellenség mindenfelől infamiter nyargal előlünk. Te Jankó, vigyázz egy kicsit azokra az én kis enyéimre, ne quid respublica detrimenti capiat; még azt is megengedem, hogy a nevemben megcsókold őket, csak vigyázz rájuk, ámbár amilyen ügyefogyott fellownak ismerlek, inkább önekik kell reád vigyázniok. Írtál-e már verset a keresztfiadra? – Dolgom lesz, hínak be a generálshoz, nem folytathatom tovább.

Semmi jel nem utalt arra, hogy a jó barát jönne, összeszedné családját, s vinné, levéve végre vállukról ezt az elviselhetetlen terhet.

Júlia egy napon valamivel barátságosabb volt a szokásosnál, s szóba elegyedett Arannyal a kertben, ahol már idejekorán kinyíltott a pünkösdi rózsa.

– Kegyelmedet talán irigylem, látva, mily egyetértésben élnek feleségével.

A férfi szeretett volna rájönni, hogy mi rejlik a kimondott szavak mögött, de nem akart késlekedni a válasszal.

– Evvel a magamfajta nagyban megkönnyíti sorsát. Van az embernek elég nyűge, semhogy egy rossz házasság súlyosbítsa.

– Igazán csodálom azt, ahogy tűr.

– Ha arra gondol, amire én, akkor ezt gyermekfejjel megtanultam.

– Gondolt-e már arra, János, hogy mi lenne, ha más lenne a párja?

Ez mit akar jelenteni!, hagyott ki Arany szívverése. S szeme a nő kezére esett, keskeny, sápadt szeráfi kezére, amelyet az antik, itáliai festők képein látni, és a szemérmetlen kérdésre határozottan felelt:

– Nem. Soha nem gondoltam ilyenre.

A nő arcán felderengett valami, amit a férfi szánalomnak ítélt.

– Nem sejtem, tud-e róla, János, kegyelmedet a szalontai nép tiszteli, becsüli mint a „kis nótáriust”, a város esztét, s nem mint költőt.

– Ez szándékaim szerint is megfelelő így.

A házigazda megkönnyebbült, hogy az asszony ezek után békén hagyta.

Május 5-én, akár a forgósél, berobogott Petőfi. Mint Kossuth futárja, Debrecenbe majd Pestre tartott, útba ejtve Szalontát. S ha már így esett, Júliát azonnali indulásra sarkallta. Közben megállás nélkül mondta a magáét.

– Most kezdődik a haddelhadd, szerelmeteseim, azt se tudjuk, merre kapjunk. Nyakunkon az orosz, istenem, most kell segíséget, hősiességet mutatnunk, különben elbukik szent ügyünk! És még Klapka György hadügyminiszter sincs a helyzet magaslatán, akivel nekem erősen meggyűlt a bajom. Lovászom és a hátsólovam hadd maradjon nálatok, minek kerüljenek velünk Debrecen felé?

– Jól látom, barátom, őrnagyi rangra emelkedté!

Petőfi képen harag lobbant.

– Mindegy az neked, nekem pláne, pajtás! Éppen azon vagyok, hogy amint lehet, őrnagyi rangomról hivatalosan lemondjak. Én, a nemzet teherhordója, napszámosa, ki mióta kenyeremet, boldogságomat, családomat és mindenemet feláldoztam a hazának, azóta áldozataim jutalma folyamatosan csak a legégbekiáltóbb méltatlanság! Egy esztendeje, hogy lábbal tipornak büszke fejemre. Tűrtem eddig a haza javáért, de tovább tűrni nem vagyok képes. Szólnom kell, szólni fogok, megbántott lelkem minden keserűségével!

Arany megriadt, félrehívta Petőfit.

– Az istenért, Sándorom, de hát mi történt?

– Engem, aki számos csatában forogtam, életemet is kockára téve, igaztalan vádak érték Klapka részéről. – A forradalmár keze föllendült, ujjain sorolta sérelmeit. – Először is a hadügyminiszter úr nem tartotta elegendőnek becsületszavamat bizonyos dolgokban. Másodszor: föltételezte felőlem, hogy kineveztetés nélkül viselem az őrnagyi ruhát. Harmadszor: csak orvosi bizonyítvány mellett akart szabadságra bocsátani. Negyedszer: megtiltotta, hogy írjak. Tehát őszerinte Petőfi nem becsületes ember, Petőfi szemtelen, s hiú világcsavargó, Petőfi rossz hazafi! Ő pedig az én korlátlan uram, mint voltak a Habsburgok, akik megnyomorítottak bennünket.

A feldúlt fiatalember még kíméletesen megdögönyözte kisfiát, odagyűrt a ház asszonyának egy marék Kossuth-bankót, aztán Júliával elviharzott gyorskocsin. Arany csak tátogott, mint a néma kacska, szeretne volna azt tanácsolni barátjának, hogy nyugodjon le, fogja vissza magát, mert a végzete felé száguld, de nem nyílt rá alkalma. Olyan rossz előérzete támadt, hogy megtántorodott, s órákon át kellett csitítania magát, el ne aléljon.

Néhány nap múlva levél érkezett, amelyben Petőfi rossz hírt tudatott velük.

Debrecen, május 6. 1849.

Kedves barátom,

nekünk innen egyenest Pestre kell mennünk, holnap korán reggel megyünk. Sok okunk van rá, legfő az, hogy szegény jó apám meghalt, s édesanyámról semmit sem tudok. Rendbe kell hozni földült családi ügyeimet. Szedjétek össze holminkat, s tartsátok készen, mire visszajövünk vagy valakit küldünk. Nem szükség, hogy kérejelek benneteket, hogy legyetek szülei kis fiacskámnak, míg ismét szülei kezébe kerül. Körülményesebben majd szóval értekezzünk, ha Pestre jöttök. Verd a vasat keményen, de hirtelen, nehogy elkésél. Tőlem igen kevés telik ügyedben, de amennyi telik, azt megteszem, elhiheted. Isten veletek!

barátod,

Petőfi

Rosszabbkor nem is történhetett volna a tragédia, érezte át barátja helyzetét Arany. A levél utolsó mondatain azonban el kellett csodálkozniuk, hiszen szó sem volt arról, hogy ők netalán Pestre költöznének. Avagy Petőfi úgy gondolná, hogy együttesen utaztassák majd fel a dajkát meg a kis Zoltánt? A helyzet Szalontán kétségbeejtő, ezt Szendrey Júlia nyilván ecsetelte férje előtt, hanem arról nem esett szó, hogy szedik innen a sátorfát.

És két hét múlva újabb gyászos hírt hozott a posta.

Pest, május 17. 1849.

Kedves barátom,

olly csapások érnek, melyek megsemmisítenének, ha csupán fiú volnék s nem férj és apa is. Alig egy hete, hogy megtudtam apám halálát, s holnap anyámat temetjük el, azt az anyát, kinél jobbat soha

nem teremtett az isten, s kit én úgy szerettem, mint soha anyát nem szeretett senki. Sem apám, sem anyám többé! s e két csapás oly hirtelen jött egymás után... Egészséges-e fiam? írd meg ezt a legelső postai alkalommal. Leveledet cimezd a pesti térparancsnoksághoz: Kerepesi ut, Mátyás-fogadó. – Budát ostromolják a mieink, de még nem vették be. – Örnagyi lemondásomat nem fogadták el; három hétre szabadságot adtak; itt töltöm-e azt el vagy máshol? nem tudom; most átaljában semmit sem tudok. Lovászm csak maradjon a lóval Szalontán további rendelkezésemig; adj neki vagy hat pengő forintot. Hát te végeztél-e valamit a ministeriumnál? írd meg ezt is. Én nem tehettem érted semmit, mert azon vettem észre magam, hogy nagyon kegyvesztett ember lettem, amiről más-kor bővebben. Isten veletek! ölelünk, csókolunk benneteket... írj tüstént!

*Barátod
Petőfi Sándor*

Arany, amikor gyermekei nem látták, ölébe vette Petőfi fiát.

– No, te apró ártatlanság, hát mit is tehetnél te arról, hogy ilyen világban élsz?

A kicsi nagy szemeket meresztett a nagy bajszú emberre, öklét a szájába nyomva kezdte csócsálni. A fogzás csalhatatlan jele, s a férfi eltűnődött rajta, hogy ezt a változást szüleinek kellene inkább látnia. A kis Zoli értelmes tekintetű, bájos gyermek, amennyire meg tudta ítélni, az orra az anyjáé, szája az apjáé, egyvalami azonban nemigen illett a kerek, szabályos fejcskére: az elálló ördögfülecskék. Na, ezt majdan kinőheti, s méltó utódjává válik a hon híres-hírhedt költő-jének. S Aranyak egyszerre megesett a szíve az elárvult csöppségen, és meghatódásának kényszerében arcon csókolta.

Május 23-án írt Petőfinek, így kezdve a levelet: „Barátom, Sándor, mélyen hatott rám a csapás, mely most másodízben, s oly rögtön az előbbi után sujtá fiúi szívedet... Fatális dolgok, öcsém, fatális dolog! Az ember nem tehet mást, mint elmondani az *Allah kerim*-et és türni! – Add meg a hamvaknak, ami a hamvaké –, azontúl *légy férfi!*”

A levelek éltették, azok megírása, de még inkább, amelyek hozzá érkeztek. Megkapta Szemerétől a választ kérelmére, melyet korábban Julianna egyetértésével fogalmazott, mert az éhenhalás szélére jutottak, hisz Szalontán semmi kilátás a mindennapi kenyérre. Arany fölvételt nyert Debrecenbe belügyminiszteri fogalmazó munkakörben. Nyomban készülődött, hogy egy napot se késlekedjék.

– Hogyan legyen akkor? – fordult hozzá felesége az elutazás előtt estén.

– Adogassa el, Julis, azokat a holmikat, amelyek nem férnek be az új bérleménybe!

A jegyzői lakhoz immár semmi joguk, Arany a közelben bérelt ki egy szobácskát, hogy ott húzzák meg magukat szerettei, míg valaminek nem jutnak.

– Zoltánka egészséges?

– Mint a makk. Eszik az már szalonnát is – futott át a nő arcán egy kis mosoly, aztán elkomorult. – De a dajkával nincs tepedelmem, nem akar nekem szót fogadni. Dorgálom, dorgálom, de kinevet.

– És a lovász?

– Az meg elment.

– Elment.

– Kitört: ő huszár, őt nem azért teremtette az isten, hogy Szalontán vesztegeljen.

– Na, lefekvés előtt még ezt is meg kell írnom Sándornak.

Huszonötödikén érkezett meg ifjúkora városába, húsz forinttal kifizetve hazabocsátotta a kocsist, majd miután elfoglalta szállását, nyomban levelet írt asszonyának, és egy bűgőcsigával, amit Laci fiának vett, csomagban feladta.

Mindenki, aki számított valamit is az irodalmi életben, ekkoriban a cívisvárosban tartózkodott. Arany legelőször Vörösmartyt kereste fel, ki meghívta ebédre, aztán tiszteletét tette a frissiben miniszterelnökké kinevezett Szemere Bertalannál. A barátságos fogadtatások erővel, bizalommal látták el, s a belügyi hivatalban is hasonló benyomások érték.

Be kellett magának vallania, hogy minden szempontból újjászületett a letargikus otthoni időszak után. Tevékeny napokat élt itt, a forradalom fészkeiben, és érezte is, hogy most éppen ott tartózkodik, ahol a fontos döntések születnek. És ez a tudat kielégítette, a politikába nem ártotta magát, sőt a megannyi ismerősre sem maradt ideje. Pedig találkozhatott volna Jósika Miklóssal, Sárossy Gyulával, Vachott Sándorral, Csengeryvel, Bajzával, Jókaival, Erdélyi Jánossal, Vas Gerebennel.

Minden figyelmét a hivatali munkájára fordította, semmit sem akart jobban, mint hogy elégedettek legyenek vele, és maga mellett tudhassa szeretteit. „Tűzzel-vassal rajta leszek, oly állapotra vergődni, hogy titeket is, édeseim, magamhoz vehesselek, mert 9 évi boldog családi élet után ily kietlen vadonban tébolyogni, bizony elég kellemetlen dolog.”

Két irodalmi tervet dédelgetett magában, melyektől némi melékijövedelmet remélt. Egy jó néplapot szeretett volna indítani, amiről maga gondolta ki, hogy olyat lenne való a lakosság kezébe adni. Erről beszélt is Szemerével, megállapítván, hogy a Gerebené nem

ér egy fabatkát se. A miniszterelnök nem zárkózott el a fölvetéstől, ámde sürgető dolgaira hivatkozva az e felőli értekezést későbbre halasztotta.

Másik tervében népi verseinek kiadása szerepelt ponyvafüzetek formájában. Úgy spekulált, hogy a saját költségen kiadott olcsó broszúra jóval több jövedelmet hozna a szerzőnek, mintha azt ármányos kiadókön keresztül tenné közzé. A *Toldi estéjét* is már erre szánta, s magában el is képzelte, hogy milyen szép ház, uradalom fejlődhetne ki ebből.

Fel is kereste Telegdit, a könyvárust, aki tisztelte a költőt, és nyomban helybenhagyta elhatározását. Néhány nap alatt két füzete látott napvilágot *Szabadság zengő hárfája* címen. Az elsőbe két verse került: *Haj ne hátra...* és *Rózsa Sándor*; a másikba három: a *Beállottam a Bocskai csapatba*, a *Rákócziné* és a *Rásüt az esthajnal...* Éppen, hogy megjelentek, s a költő még jóformán be sem rendezkedett diákvárosába, érkezése sem volt ellátogatni az öreg kollégiumba, betérni a református templomba, megkönyékezni kudarca házát, a Játékszínt, már el is hagyta Debrecent.

Buda bevétele után a kormány sietett visszatérni a fővárosba a hivatalokkal együtt. Arany nyomban kapott az alkalmon, igyekezett, hogy az első között indulhasson, remélvén: fogatot könnyebb most az elején kapni, s a szállás még nem lesz olyan borsos Pesten, mint mikor majd összetódulnak az érkezők. Június elsején indult, útítársa egy Tavaszi nevű, kedves fiú volt a belügyből. Az idő kegyes volt hozzájuk, kellemesen utaztak, a holdvilágos enyhe éjszakát is kihasználva. Arany reményekkel telve bámulta az eget, lestyán, szársa, turbolya illatában felfedezve az ismert csillagképeket, és úgy érezte, a dolgok rendeződnek, a kormány elfoglalja végre méltó helyét

a szabad fővárosban, a siker föllelkesíti a katonákat, és többé nem győzhetik le Magyarországot sem a császáriak, sem a muszkák.

Stratégiai szempontból, ahogyan néhányan rebesgették, Buda visszavétele nem volt észszerű. Hagyni kellett volna a várat, és üldözni tovább – egészen Bécsig – az ellenséget. Valahol ott, a Habsburgok fészkének közelében kellett volna megverniük Windischgrätz tábornokot. Buda önként megadta volna magát, ha csatát nyer a magyar sereg. No, de a háború legyen a katonák dolga, a békés ember inkább a közjót szolgálja!

– Olvastad, kérlek, Petőfitől a *Négyökrös szekért?* – kérdezte meg Tavaszt.

– Olvastam, János bátyám! És nekem is éppen ez járt a fejemben.

Nevetniük kellett, ami szerfölött jólesett a költőnek itt a tágas égbolt alatt.

Szolnokon vonatra szálltak, azzal folytatták útjukat. Arany ámulva nézte a gőzölgő vasmasinát, hallgatta különös, de valahogy mégis ismerős dohogását. No, végre, maga is utazik ezen a csuda szerkezeten, ami olyan szagokat ereget, mint valami lefojtott óriáskazán, s ha az ember nem elég óvatos, úgy összekormozza az öltözékét, hogy az ördög sem különbül.

Pesten harmadmagával bérelt egy szobát, de csupán csak napszám-ban, mert ki tudja, mit hoz a holnap. Igaza is lett, mert június 4-én Garai felajánlott neki egy szobát az Uri utcában, amit örömmel elfogadott. Petőfiékhez nem akart költözni, neki egyelőre elege lett Júlia téssasszonyból. Garaiék kiemelt figyelmességgel halmozták el a *Toldi* szerzőjét, s Aranynak ismételtelen éreznie kellett, hogy ő Szalontán csupán egy „kis nótárius”, azonkívül csak paraszt, bárha a köznép nemzeti úrnak szólította is, ám itt az országnagyok között

valódi tiszteletet és megbecsülést élvez. Kossuth bevonulásának napján együtt járta Garaiékkal a kivilágított várost, és boldogan tapasztalta, hogy a hangulata már hónapok óta nem volt ennél kielégítőbb. Rögtön olyan megfelelő szállás után kajtatott, ahová kicsiny családját felhozhatná, hogy ők is biztonságban legyenek. Végül Pesten foglalt lakást, annál a háznál, ahol Vörösmartyék és Garaiék laktak, itt majd csemetéi jól játszhatnak barátaik gyermekeivel.

Remélte, addigra nem éri baj szeretteit, mert az a rémhír röppent fel, hogy Biharban vészjósloán mozgolódnak az oláhok.

Mindjárt sürgetni kezdte az otthoni holmik eladását, panaszolva barátainak, hogy imádott Szalontája most kiszámíthatatlan hely. Gyakorta eszébe jutott Avram Iancu, a román felkelő, aki szabadcsapataival tucatnyi magyar településen hajtotta végre értelmetlen mészárlásait, köztük Zalatnán, Nagyszebenben, Haribán, Nagylakon, Borsodbenedeken, Járán. Ha ezek a gyalázatos gyilkosságok a fegyvertelen lakosság ellen ennyiszor megtörténtek, szülővárosa sem lehet biztonságban. Garaiék felajánlották, hogy néhány napig családotól is befogadják őket. Arany mindjárt kapott rajta, gondolatban már fogalmazta a levelet: Ercsey Sándort, Julianna mostohaöccsét kéri meg arra, hogy kísérje el a családját Szolnokig, a vasúthoz, oda pedig ő elébük megy.

Miután bedolgozta magát hivatalába, már nyugodtabb szívvel fordulhatott művészi tevékenysége felé. Telegditől messze kerülve a kormányhoz fordult verseinek kiadatása, terjesztése ügyében. Június 16-án „ajánlkozási irat”-ot nyújtott be Szemere Bertalanhoz. Melléje téve második füzetét s két új versét is kéziratban: a *Van-e olyan hamvába holt* meg az *Én vagyok az anyám átka* kezdetűeket.

A néplap terve is föltámadt benne, és úgy tűnt, lendületet is vesz a „nemes ügy”. Erdélyi János lapja, a *Respublica*, június 20-án reggel

közölte, hogy Arany János és Gondol Dániel több társával együtt népi lapot fognak kiadni.

Másnap véletlenszerűen összeverődtek a barátai, amiről így írt feleségének: „Egressy, Petőfi, Garai, Gondol és én kirándultunk a Városligetbe s felségeset mulattunk. Visszajövet meglátogattuk Damjanichot, ki közel a ligethez, egy kies mulatóházban fekszik. Tört lába, amint fekszik, fel van kötve, hogy levegőben függjön, mozdulatlanul, de azért, bár bort innia nem szabad, végtelen jókedve szokott lenni. Petőfi bemutatott bennünket neki és igen szívesen látott, bort hozatott fel a javából.”

Derűlátóan tekintett a jövőbe, családját, a hivatalt, a lapot kezdte biztonságban tudni. Görgey győzelmei ugyancsak bizakodással töltötték el, s ámbár tudvalevő, hogy Árva, Lipót, Szepes, Sáros megyék szélein már orosz csapatok cirkálnak, mégsem esett kétségbe. Hinni akarta, hogy csupán nyugat felől fenyegető a veszély, ami jobbadán már elhárult, köszönhetően a honvédő seregnek, a muszkákkal talán ki lehet egyezni. „Csak az isten minél előbb Pestre hozzon beneteket, édeseim.”

Petőfi a rákövetkező nap azzal toppant be hozzá, hogy Kossuth azonmód hívatja. A kormányzói hivatal szalonjában volt a fogadás, művészek, színészek jelen, valamint több író, költő, szerkesztőtárs. Kossuth beszédet, helyesebben szenvedélyes szónoklatot tartott nekik.

– El vagyunk árulva minden oldalról! Ha mink magunkat meg nem óvjuk, kiirtanak, elpusztítanak, s nemzetünket kitörlik az élők sorából. Védelmezd hát magad, szegény elárult magyar nép! Védelmezd magad, tűzhelyedet, gyermekeidet, feleségedet, elszántan, rettenthetetlenül: mint ahogy védelmeznéd magadat, midőn útonálló rablók támadnak meg. Ha véded magad: nincs mitől félned, mert

veled az Isten és az igazság. De ha magadat nem védelmezed: az Isten maga sem védelmez meg! Ti, a nemzet nagyjai, művészek, szakmesterei, hirdessetek népgyűléseket, buzdítsátok a magyart kezesztes háborúra, egy utolsó nagy ütközetre! Az orosz ellen csak az utolsó leheletig tartó csatában győzhetünk. Ide gyűljenek Pest alá a tömegek, hogy az ország szíve tovább doboghasson! Fel hát fegyverre, szegény elárult, de bátor magyar nép! Kaszára, kapára, kinek miye van. Keljen föl tömegben a lakosság; ezzel megmenti magát és megmenti ez árva hazát! Ha elbukunk, a magyarnak neve e földön annyit fog tenni, mint a szégyen és gyalázat neve; a magyar nép megfertőzteti ősei szent emlékét, hiában imádkozandik Istenhez! Neki az Úr nem adand vigasztalást. Isten, kinek teremtését gyávasága által meggyalázta, nem bocsátandja meg bűneit sem ezen a világon, sem a másikon; a leány, kihez szemeit felemelendi, seprővel hajtandja el a küszöbről, mint a rühes állatot; neje utálattal köpend gyáva szemei közé, gyermekének első szava az lesz, hogy atyját megátkozza; és holt teste heverend eltemetetlenül, míg a vadállatok s az ég madarai megemésztendik.

A könyörület istene hárítsa el a muszkát mirólunk! De nem fogja másképp elhárítani, mint úgy: ha bátor karokkal megvédelmezik a szegény elárult magyar hazát. Menjetek, vigyétek a hírt! Mindenki fegyverbe! Az orosz sebesen közeledik, még nincs elegendő erőnk, hogy megakasszuk! Ezért mindent meg kell tennünk! Isten segíljen mindnyájunkat!

Arany először nézhette meg közléről Kossuthot, és nyomban megértette azokat az embereket, akik nem tudnak szabadulni személyisége varázsától. Egyáltalán nem látszott indulatos, erőszakos személynek, ám ahogy recitált, a hallgatóban megmozdult a hazafiúi érzület,

és ha akarta, ha nem, azonosulnia kellett a szónok elveivel. Aztán az írók eloszlottak, Petőfi Arany vállára helyezte kezét.

– Hallottad, barátom!

– Ennyire súlyos lenne a helyzetünk?

– Ki tudhatja. A kormányzó úr talán sötétebb képet festett a valóságosnál, hogy kellőképp inspiráljon. A hadiszerencse forgandó, Görgey okos hadvezér, Bem is megteszi a magáét. Én hiszek a győzelemben!

– A hit önmagában...

– Ne is gondold másra, Jankó! Győzünk! Mert győznünk kell! Még akkor is, ha sokan odaveszünk! Halálunk nem lesz hiábavaló! A szabadság mindenek felett!

– Ismered a vélelmem, ugye, Sándor? A szabadságért és gyermekeinkért élni, és nem meghalni.

– Arany Jankóm! Bárcsak a próféta szólana belőled! És bárcsak igazságod lenne! Hogyne, élni, a többségnek. De ezért valakiknek fel kell áldozniuk magukat!

Aztán váratlanul elköszönt, szemében valami földöntúli lobogás, mintha a Teremtőhöz indulna. Arany álmában sem hitte volna, hogy ekkor látja igaz barátját utoljára.

Szállására sietett, s mindjárt levelet fogalmazott haza, Ercsey Sándornak. „Röviden írok, mint az események gyorsasága. A magyar nemzetre a legnagyobb vész napjai közelgetnek. Az orosz gyorsan halad előre, s nincs ellene elegendő erőnk összpontosítva. Most mindenféle népfölkelés rendeztetik. Vajha a magyar nép képes lenne életre-halálra küzdeni? De kétlem. Ennyit csupán azért jónak látam megírni, mert nem szeretném, ha útnak indulnál, mielőtt írnám, hogy már jöhetsz. Alkalmasint én foglak benneteket rövid időn

meglátogatni. Azon túl – Isten gondot visel, ha akar. Ezen leveletem csak neked írtam, nem hogy olvassák Szalontán. A holnapi közlönyből úgyis mindent megtudnak. Én a kormányzó saját szájából hallottam, hogy állunk.”

Július 1-jén Arany, főnöke engedelmével, Szalontára indult, zsebében tetemes mennyiségű Kossuth-bankóval.

A kormány, jobb ötlete nem lévén, Szegedre menekült, ahol napokig nagy összevisszaság uralkodott. Július 27-én Szemerének eszébe jutott a literatúra, megkérdezte Gondolt: „Mikor lesz néplap?” A szerkesztő így felelt: „Mihelyt Arany eljön.” Aranynak azonban már esze ágában sincs Szegedre utazni, van neki Szalontán elég baja. És levélben vissza is lép a szerkesztőségtől, sőt, a hívó szónak sem tesz eleget.

Az osztrák–muszka had ellenállhatatlanul nyomult Szeged felé, Szemere beadta *resignáció*ját. A közvélemény diktatúrára szavazott. Mikor a belügyminisztériumot Váradra tették át, oda Arany már be ment. Mindössze két napot tartózkodott ott, amikor hírül vették Nagysándor József tábornok csatavesztését Debrecennél. Nagyvárad polgársága halálra rémült, menekült, ki merre látott, Arany is visszaiszkolt Szalontára.

A debreceni csata augusztus másodikán volt, ezzel megghiúsult Kossuth seregegyesítési terve, vagyis minden elveszett. Arad és Szeged felől is Szalontára tódultak a menekültek. Parasztszekéren nyekergett be Vörösmarty, Bajza, Vachott Sándor, Aranyéknál szálltak meg négy napig, míglén Ercsey Sándor útlevelet tudott számukra szerezni. Az asztalnál négyen ültek, a szemekben riadtság. Bármennyire is szerettek volna fesztelenül társalogni, az országos veszedelem nyomasztó hangulatban tartotta az elmét. Egy szál gyertya gyér fényénél múltatták a keserű időt.

– Kár, hogy így kell viszontlátnunk egymást, János – simította meg kopasz fejbúbját Vörösmarty.

– Shakespeare-i állapotok, Mihály. Érezzük, hogy a drámai vég kezdetét vette.

Vachott Sándor, Kossuth volt titkára gyér szakállát babrálta.

– Magam sem így képzeltem.

– Valami biztató szólamot tud valaki? – tekintett körül a házigazda.

– Ha lenne, örömet mondanám – szólt eltűnődve Vörösmarty. – Legföljebb a reménynek adhatok hangot. Aminél okosabbat magam sem tudok. Haynau kiszámíthatatlan, vele öngyilkosság tárgyalni. Egyetértek Kossuthtal, hogy az oroszokkal kellene szót érteni. Túl hosszú volt a Habsburg-iga rajtunk, hogy Ferenc József maradjon a nyakunkon. Inkább az ismeretlen III. Sándor orosz cár. És még annak a vágyamnak adok hangot, hogy minél kevesebb áldozattal vészeljük át az elkövetkezendő napokat, heteket.

Ercsey Sándor surrant be nesztelenül. Már csak akkor vették észre, amikor előttük állt.

– Jó estét kívánok tisztelt uraiméknak! Sikertől valamit tennem kegyelmetekért.

– Mutasd, Sándor!

Arany sógora három összehajtogatott papírost helyezett az asztalra, a gyertyatartó mellé.

– Csupán Vachott Sándor titkár úrnak sikerült útlevelet szereznem, mert, hogy úgy mondjam, már bocsánat érte, ő politikailag a legveszélyeztetettebb. Vörösmarty és Bajza nagyságos uraknak csak úti passzust sikerült kiállíttatnom.

A *Szózat* költője örömének adott hangot.

– Már ez is nagy szó, fiam! Köszönet érte, tudom, evvel sok kockázatot vállaltál. Hadd nézzem! – Kihajtogatta a papirost. – Én lennék tehát Vaday Miklós?

– Igenis, kérem.

Bajza József is megtekintette okmányát.

– Én pedig Horváth Károly.

A helyzetet nehezítette, hogy Arany már nem lakott a jegyzői házában, helyét betöltötték, s utóda még bérért is vonakodott szobát átengedni, pedig szüksége sem volt rá. Vörösmartyék után megfordult e napokban Szalontán Szemere Bertalan és Batthyány Kázmér is, innen küldték az orosz táborba Kossuth kormányzó második békeajánlatát, felajánlva még a koronát is. Közben, minthogy a város a hadak útjába esett, Szalontán vonultak Világos alá Görgey seregei.

Három nap kellett, s Szalonta főutcáján néhány kozák száguldott végig kurjongatva. A fegyverletétel híre csak később jutott el hozzájuk. Arany az alkalmi bérleményből Rozványékhoz vitte családját, s náluk rejtette el pénzét is. Rozványné a később hozzájuk beszállásolt generális előtt menyének mondta Juliannát, s unokáinak a két gyereket. Arany ezalatt hátára kapott egy kis batyut, benne némi elemózsiával, fogott egy nagy botot, s útnak eredt. A dűlőúton haladva egy szembejövő paraszt megvető pillantással végigmérte, és gúnyosan rányelvelt:

– Szökünk, uram, szökünk?

Majdnem elsírta magát. Kinek gondolta őt ez a tudatlan lélek? Isten az égben! „Ilyen hát a nép, melynek érdekeit úgy szívünkön hordjuk?”

Fekete-Bátornál nagy öröm érte, találkozott Ercsey Sándorral, akinek ugyancsak volt oka arra, hogy bujkáljon. Ha másért nem, a megannyi okmányhamisításért. El kellett mondania neki, hogy útja

közben miféle sérelem érte. Sándor megcsóválta a fejét, és ennyit mondott:

– Nem tudta a szerencsétlen, hogy a legnagyobb emberre mondta a legnagyobb számárságot.

Néhány napig az erdőben bujkáltak, visszaidézve Aranyban a máramarosszigeti vándorlást, de megtudva erdészekről, hogy kozákok árasztották el a környéket, behúzódtak Árpád faluba. Ott hét napon át az emberséges papnál meg az ismerős jegyzőnél húzták meg magukat. Valahogy mégsem bírták tovább, szeretteik iránti aggodalmuk felőrölte óvatosságukat. Úgy határoztak, lesz, ami lesz, hazatérnek Szalontára.

– Cudar ez a mi életünk, Sándor – sopánkodott útközben Arany.

– Cudarabb már nem is lehetne. Hanem én víg legényember, eh, János bátyám azonban családós. Nem beszélve arról, hogy a nemzet első számú költőjére mindnyájunknak szüksége legyen.

– Ej, ej, Sándor öcsém, hadd el te is a dicsjelzőket! Mindketten bujdosók lettünk, és előtted még ott a jövő. Nem vagyok én fontosabb tenálád.

Szerencsájuk volt, az oroszok nemigen törődtek a két ágrólszakadtnak kinéző alakkal, a silbak, aki a város határán posztolt, épp magyar bortól volt félholt.

Arany családjával ideiglenesen egy bolti raktárhelyiségben húzódott meg, amit Rozvány kereskedő biztosított számukra. Legelőször meg kellett szabadulniuk az árulkodó bizonyítékoktól, a költő elégette hivatalos vagy annak látszó okmányait és a Kossuth-bankókat, mind az utolsó szálig. Ráadásul augusztus végén egy asztagba rakott búzáját a villám fölperzselt. Ezzel valószínűleg a teljes kétségbeesés, az éhhalál küszöbére jutottak volna, ha nincsen titkos tartalék, amihez hozzájárulni a legfájóbb dolog volt, amit a beosztó gazda csak

TETSZIK? MI IS NAGYON SZERETJÜK.

Szívből ajánljuk,
ha örökre és felszabadult percekre vágysz!

**Már rendelhető!
ÉLVEZD MIHAMARABB!**

**MOST
KEDVEZMÉNNYEL**

lehet a tiéd!

[Megnézem.](#)

NE HAGYD KI!

Rendeld meg most a kiadónál!

Még több jó könyv

megjelenését támogatod vele.

[Imádom a jó könyveket. Kérem máris!](#)

el tudott képzelni. Aranyforintokat varázsolt elő, s kibérelte Darvasi Ambrus házát. Ez a Darvasi legendásan zsugori, bakafántos ember hírében állt, hitelt nem ismert. Azonfölül nem engedett szárnyas jószágot tartani, hogy is ne, hisz kapirgálásukkal felkoptatják az udvar földjét, és hűségese Bodri kutyájukat sem tűrte meg a portán. Így a derék komondor a kerítésen kívül, szinte az utcán lakott, oda hordták ki neki az ételt.

És valahonnét az a hír jutott Arany fülébe, hogy Petőfi csatában elesett. Nem akarta elhinni.

Az oroszok elvonulása után az osztrákok tolakodtak be, amiben sajnos nagyobb veszély rejtett. Amivel a muszka nem törődött, törődött a Habsburg. Úgy kapkodták össze a gyanús, általuk bűnösnek vélt embereket, mint tolvaj a szekérről lepotyogó kukoricát. Arany több héten keresztül, egész éjszakákat átvirrasztva, felöltözötten, egy nagy bundát készen tartva várta az elfogatására megjelenő katonákat. Ez a folytonos rettegés testileg és lelkileg is végképp kimerítette, felesége egyre nagyobb aggodalommal figyelte magába fordult, összeesett urát.

Ám a sors megkímélte ettől a borzalmas megaláztatástól. Környezetében nem akadt olyan haragos, rosszakaró, aki feladta volna. Valamennyire visszatért lelkébe az emberek iránti hite.